

Sivistys, työ ja tulevaisuus – ja sivistystyön tulevaisuus?

Anja Heikkinen, Jenni Pätäri & Outi Sipilä (etunimi.sukunimi@tuni.fi)

Ideapaperi, Vapaan sivistystyön päivät, Tampere 08/2019

Johdanto

Ideapaperi liittyy VST ry:n ja Sivistystyön Vapaus ja Vastuu -ohjelmassa kehitteillä olevaan ”sivistysulostuloon”, jonka taustalla ovat Vapaa sivistystyö eilen, tänään ja huomenna -teoksen (Pätäri, Teräsahde, Harju, Manninen & Heikkinen 2019) teemat. Teoksessa tarkasteltiin vapaan sivistystyön roolia, asemaa ja merkitystä yhteiskunnassa ja koulutusjärjestelmässä tutkimusperustaisen kehittämisen näkökulmasta kokoamalla alan aiempaa tutkimusta temaattisesti yhteen. Ulostulossa tarkastelua on tarkoitus jatkaa ajankohtaisten koulutuspoliittisten, erityisesti jatkuvan oppimisen linjausten valossa. Esityksessä tarkastelemme sivistysulostuloa vapaan sivistystyön, työn ja ammattikasvatuksen muuttuvien suhteiden, valtavirtapuheessa marginalisoidun vapaaehtoistyön sivistyksellisen merkityksen sekä yliopiston ja tutkimuksen paikan uudelleen määrittelemisen kannalta.

Pohdimme ensin sivistyksen, työn ja ammatin muuttuvia tulkintoja. Löytyisikö historiasta vapaalle sivistystyölle tulkintoja, joissa se voisi toimia osana yhteisöllistä itsekasvatusta, tukien planetaarisen oikeudenmukaisuuden ja demokratian tavoittelua myös työssä ja ammatillisessa toiminnassa.

Toiseksi tuomme esiin empiiriseen tutkimukseen perustuvia näytteitä siitä, mitä vapaa sivistystyö merkitsee toimijoille ruohonjuuritasolla ja kysymme, onko ohjelmapuheilla sen kanssa mitään tekemistä. Mikä on opintokeskusten rooli järjestöjen vapaaehtoistoiminnan kytkennässä vapaaseen sivistystyöhön ja sen tulevaisuuksien rakentamiseen?

Kolmanneksi tarkastelemme yliopisto- ja tiedeyhteyden merkitystä itsereflektiiviselle sivistystyölle, sen itsensä määrittelemiselle ja itseymmärrykselle, myös suhteessa työhön ja ammatilliseen toimintaan. Voisivatko yliopistokoulutus ja -tutkimus tarjota vapaalle sivistystyölle refleksiivisemmän, kriittisemmän ja omaehtoisemman lähestymistavan politiikkaohjelmiin ja tukea vaihtoehtoisten agendojen rakentamista sivistyksen ja työn tulevaisuuteen?

Ideoita ”sivistysulostuloon”

Sivistystyön Vapaus ja Vastuu (SVV) -ohjelmassa kehitetään Vapaa Sivistystyö ry:n (VST) johdolla ”sivistysulostuloa”, jossa identifioidaan vapaan sivistystyön paikkaa ajankohtaisissa koulutus- ja yhteiskuntapoliittisissa ohjelmissa, erityisesti edellisellä hallituskaudella keihäänkärjeksi nostetuissa jatkuvan oppimisen linjauksissa. Niissä jatkuvan oppimisen ja osaamisen pyrkimykset

kiinnitetään työelämän murroksen osaamisvaatimukseen, kansantalouden kestävyysvajeen paikkaamiseen ja suomalaisen elinkeinoelämän globaalien kilpailukykyyn edistämiseen. Vapaalle sivistystyölle on ohjelmissa tarjottu rooli työelämän paineita kompensoivana hyvinvointipalveluna, työelämäosaamisen kannalta hyödyllisen oppimisen ja osaamisen tunnustajana ja tunnustajana sekä koulutusjärjestelmän aukkokohtien täydentäjänä. (esim. OKM 2018; Oosi ym. 2019; OKM 2019; Sitra 2019a, 2019b.)

Vapaa sivistystyö eilen, tänään ja huomenna -teoksen (Pätäri ym. 2019) analyyseissä osoitetaan, kuinka vapaata sivistystyötä on viime vuosikymmeninä luonnehtinut voimistuva lainsäädäntö- ja politiikkalähtöisyys, mikä muovaa osallistujien käsityksiä, asenteita ja toimintaa. Ulostulon tulisi haastaa normatiivisia ja politiikkalähtöisiä vapaan sivistystyön merkityksenantoja muun muassa vapaan sivistystyön toimintamuotojen aatteellis-ideologiseen historiaan sekä castrénilaisittain ”päivän polttaviin kysymyksiin” nojautuen (ks. esim. Castrén 1924). Ulostulossa tulisi teknillis-hallinnallisen ohjelmiin reagoinnin sijasta kääntää huomio päivän polttaviin, kansallista ja ihmiskeskeistä demokratiaa laajempiin kysymyksiin. Pauli Kettusen (2012) tavoin olisi syytä huomata, että politiikkaa on tavanomaista toteuttaa välttämättömyyksillä sekä legitimoida selviytymishistorialla, määrittää sitä (kilpailu)valtion toiminnaksi tai hallinnollistaa se siirtämällä poliittiset kiistakysymykset hallinnon ongelmiksi, organisaatiouudistuksiksi tai politiikan valmisteluvallan piiriin. Hallinnollistamisen ilmentymänä samanlaiset talouspolitiikkaan palautuvat linjaukset lyövät läpi maasta ja niiden taloudellisesta tilanteesta, vallassa olevista puolueista tai hallinnonalasta riippumatta. Talous- ja businessretoriikka marginalisoi arvokeskustelun, jonka tulisi olla sivistyspolitiikalle ja -työlle olennaista, ja yhteiskunnallinen epäluottamus vahvistuu vastuutahojen abstraktoituessa (ks. Kestilä-Kekkonen & Korvela 2019).

Ulostuloa koskeva sivistyskeskustelu ja tutkimusyhteistyö tulee kytkeä myös seuraavalle SVV-toimintakaudelle (2020-) suunniteltuihin pääteemoihin, jotka kietoutuvat toisiinsa. Vapaan sivistystyön koulutuspoliittisen paikan identifiointi liittyy keskusteluun ”2020-luvun sivistyksestä”, jossa lähtökohdaksi otetaan päivän polttavat kysymykset ja niiden yhteinen identifiointi; toiseksi ulostulo fokusoiti työn, talouden ja sivistyksen välisten suhteiden problematisoimiseen, ja kolmanneksi se tarjoilee näkymiä vapaan sivistystyön tutkimuksen ja tutkimusyhteistyön yhteiskunnalliseen merkitykseen niin vapaan sivistystyön kuin alan akateemisen koulutuksen ja tutkimuksen elvyttämiseksi ja vahvistamiseksi.

Työ ja ammatit sivistystyön Mörköinä?

(Luvun lähdekirjallisuus löytyy teoksista Heikkinen 2018 ja 2019.)

Sivistykselle ei voi antaa historiatonta määritelmää: se on aina yhteydessä kamppailuihin siitä, mitä ihmisyhteisöissä pidetään hyvänä ja edistämisen arvoisena (Heikkinen 2019; Tähtinen ym. 2018). Suomalaisessa kansanvalistuksessa ja sittemmin vapaassa sivistystyössä kehkeytyneet

tulkinnat sivistyksen ja työn suhteista ovat rakentuneet muuttuvissa paikallisten, kansallisten ja ylikansallisten olosuhteiden yhdistelmissä. Huolimatta edunvalvontakiistoista vapaan sivistystyön ja ammattikoulutuksen kesken, suomalainen sivistys-käsitys on kehkeytynyt holistisissa elämisyhteisöissä, joiden elimellinen osa työ ja ammatillinen toiminta ovat olleet. Ajankohtaisissa politiikkaohjelmissa sivistyksen merkitys työelämälle on kapeutunut: se tarjoaa ankaraa työelämää kompensoivaa virkistystä ja sertifioi osaltaan ihmisten osaamisia suomalaisten elinkeinojen kilpailukyvyyn turvaamiseksi.

Länsimaissa vallitsevat perinteiset sivistystulkinnat torjuvat aineelliseen – työhön, talouteen, elinkeino- ja ammatilliseen elämään – ja ei-ihmiselliseen todellisuuteen kiinnittyvän sivistyksen mahdollisuuden. Tulkinnoissa ihmisen aineellisiin elämänedellytyksiin rajoittuva toiminta ja siihen tähtäävä kasvatusta jäävät niin persoonallisen kuin kollektiivisen sivistysprosessin alimmalle tasolle. Erityisesti välittömästi aineen, ei-ihmisellisen luonnon ja ihmisruumiin – ”eläimellisen ihmisen” – kanssa työtä tekevät jäävät sivistysprosessin ulkopuolelle. Niin yleisestä kuin erityisesti vapaan sivistystyön kaanoniin kirjatusta aatehistoriasta löytyisi kuitenkin vaihtoehtoisia tulkintoja. Esimerkiksi J. W. Snellman, Z. J. Cleve ja J. J. F. Perander katsoivat henkisen sivistysprosessin olevan välttämättä yhteydessä työn, talouden ja aineellisen edistyksen kanssa. Snellman piti Suomelle ominaisen kansallisen talouden kehittämistä elimellisenä osana suomalaisen kansakunnan rakentamista ja ammattikasvatusta välttämättömänä ihmisen ohjaamiseksi sivistyksellisesti ajanmukaiseen ammatilliseen toimintaan, ”sivistys on teollisuuden edellytys ja sen hedelmä”. Cleve arveli, että teollistuvissa yhteiskunnissa ”ideaalista” ja ”materiaalista” työtä ei voi erottaa toisistaan ja sivistys edellyttää työn tieteellistämistä. Perander epäili yhtenäisen kansakunnan mahdollisuutta maailmassa, joka perustuu omistavien ja omistamattomien, rikkaiden ja työväestön väliseen ristiriitaan: ”Kuinka kansa, missä oikeastansa on kaksi kansaa, voi olla saman valtion vallankannattajana?”. Monet nuorsuomalaiset kirjailijat – kuten Minna Canth ja Arvid Järnefelt – pitivät sivistyksen esteenä taloudellista ja poliittista epätasa-arvoa sekä torpparien, maattomien ja irtolaisten alistettua asemaa ja yhdistivät sen liiketaloudellisen ahneuden vääristämään ihmisen luontosuhteeseen.

Suomalaisen vapaan sivistystyön kaksi keskeistä traditiota – talonpoikainen ja työväen sivistysliike – rakentuivat vahvasti suhteessa työhön ja talouteen. Kansanvalistamista ja -sivistämistä kutsuttiin perinteisesti työksi: pitiväthän niin kansaiset, luterilaiset kuin snellmanilaiset aatteet ihmisenä kohoamisen edellytyksenä jatkuvaa kilvoittelua ja työtä. Herättävää ja vaikuttavaa esiintymistä luonnehdittiin yleisesti agitaatioksi. Maakunnista yliopistoon edenneen nuorison – osakuntien – moraalisiksi velvoitteeksi nähtiin etenkin talonpoikaissäädystä oman maakunnan taloudellisen ja henkisen kehityksen edistäminen.

Nuoriso- ja raittiusseuroja, kansanopistoja ja osuustoimintaa käynnistämällä ei ensi sijassa viety eteenpäin fennomaanien poliittista ohjelmaa, vaan puolustettiin ja edistettiin talonpoikaista elämänmuotoa taloudellisesti, sosiaalisesti ja siveellisesti. Santeri Alkion ohjelmassa seuratoiminnan odotettiin tapojen jalostamisen ohella kehittävän miehiä ja naisia kykeneviksi

osallistumaan kaikenlaiseen julkiseen elämään. Tulevaa sivistysulostuloa ajatellen olisi tärkeää pohtia, miten päivittää sen keskeinen idea omasta, yhteisestä talosta (niin ekologia- kuin ekonomia-sanojen taustalla on kreikkalainen ”oikos”, joka tarkoittaa taloa) – seurantalosta –, josta tuli sittemmin esimerkki kaikelle väestön omaehtoiselle, seuralliselle ja sivistykselliselle toiminnalle. Niilo Liakan kiteytyksessä talonpoikainen sivistys perustui kansaisuuteen, maahenkisyyteen, yksilön henkiseen vapauteen ja yhteisöllisyyteen (yhteishenkeen): ne tarkoittivat sivistyksen paikallista ja historiallista juurtuneisuutta ja omaperäisyyttä, ei sivistyneistön abstraktien ja universaalien ajattelu- ja elintapojen ulkokohtaista omaksumista. Erilaisuuksista huolimatta yhteisellä maaperällä asuvan kansan tuli etsiä yhteishenkeä edistyäkseen tasa-arvoisempaan ja jalostuneempaan yhteiselämään.

Suomalaisuusliikkeen johtajat torjuivat sivistysohjelmastaan niin taloudellista ja sosiaalista tasa-arvoa ajavan nuorsuomalaisuuden kuin talonpoikaisen separatisminkin. Valistuksen tuli tuottaa kansasta ulospäin yhtenäisen kansakunta, mutta sisäänpäin tarvittiin työtä sen osoittamiseksi sosiaaliselta ja taloudelliselta asemaltaan erilaisten yksilöiden ja kansanryhmien yhteiseksi hyväksi. Kun kansa 1900-luvun alussa tuli julkisuuteen suurlakon mielenosoituksissa ja yleisen äänioikeuden tullessa voimaan, liike hajaantui Kokoomus-, Edistys- ja Sosialidemokraattiseen puolueeseen ja Maalaisliittoon, joissa kansa edustautui jo asemaltaan ja pyrkimyksiltään eriytyneinä ryhminä. Vaikka tilattoman väestön oikeudeton asema ja köyhyys paheni, kapeutui talonpoikainen sivistysliike enenevästi parempiosaisten talollisten elämänmuodon isänmaallisluterilaiseen puolustukseen.

Työväen sivistysliike oli jo institutionalisoituessaan 1910-luvulla kahtiajakautunut. Vanhan työväenpuolueen agitaatio- ja propagandatyö tähtäsi erityisesti maaseutuväestön taloudellisten ja oikeudellisten olojen parantamiseen sekä sosialismin, pientilallisuuden ja osuustoiminnallisuuden yhdistämiseen. Samalla se korosti kansainvälisen solidaarisuutta, sillä vähäväkisiä alistavat taloudelliset rakenteet toimivat yli paikallisten ja kansallisten rajojen. Nuorsuomalaistaustaiset työväen sivistystyön ideologit – kuten Väinö Voionmaa – korostivat sen sijaan kaupunkien ja teollisuuspaikkakuntien työväen sivistystyön erityisyyttä ja omaehtoisuutta suhteessa (porvarilliseen) valtioon, koulutusjärjestelmään ja kirkkoon, joita pidettiin luokkayhteiskuntaa uusintavina instituutioina. Työväen sivistystyön tuli perustua sosialismin teoriaan ja edistää työväenliikkeen ohjelmaa, jonka toteutuessaan loisi demokraattisen, kaikille väestöryhmille tarkoitettua koulutusjärjestelmän. Zachris Castrénin ohjelma tuki työväensivistysliikkeen aatteiden nousemista etusijalle vapaata sivistystyötä yhdistäviksi periaatteiksi. Niissä korostuivat toiminnan tieteenomaisuus, opinnollisuus sekä työväestön vaikutusvallan ja oikeuksien parantaminen. Työväen omaehtoinen sivistys, sivistyneen työläisen syntyminen, edellytti omien sivistysjärjestöjen ja oppilaitosten perustamista ja omia sivistysmenetelmiä. Yhteiskunta- ja taloudellisen järjestyksen muuttamisen sijasta painotettiin henkisiä voimia, jotka vaikuttaisivat kehittävästi niin yhteiskuntaan, talouteen kuin sivistykseen sisältäpäin.

Työväen sivistyksen ytimessä on ollut kapitalistisessa taloudessa työntekijä- ja kuluttaja-asemissa olevien taloudellisen ja oikeudellisen aseman puolustaminen ja edistäminen. Se on kuitenkin jättänyt ammattikasvatuksen ja sen sivistykselliset tarkoitukset valtion ja työnantajien, ammattikasvatushallinnon ja -politiikan huomaan. Historiasta voi löytää kuitenkin aineksia kansalaisuutta, ammattilaisuutta ja sivistystä yhdistävistä pyrkimyksistä. Esimerkiksi niin yritysten kuin ammattijärjestöjen kouluttajana 1930-40-luvuilla toiminut Väinö Niininen piti ammattiosastoja kasvattajina, jotka kehittivät työntekijöitä tietoisiksi, ihmisarvoisiksi kansalaisiksi ja ammattijärjestön aktiiviseksi voimaksi. Työntekijöiden yhteishengen kannalta oli tärkeää, että pienviljelijä-Suomesta kaupunkeihin ja teollisuuteen hakeutuvien nuorten aiempia olosuhteita, ihanteita ja käytänteitä ymmärrettiin ja arvostettiin.

Työn, työelämän ja talouden ”jalostaminen” tasa-arvoisemmaksi, vastavuoroisemmaksi, inhimillisemmäksi, oikeudenmukaisemmaksi, keskeisenä osana yhteisöjen ja kansakunnan elämää, sisältyi niin talonpoikaisen ja työväen sivistyskäsitykseen. Itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeen molempien liikkeiden (institutionalisoitunut) katse kuitenkin kapeni omien viiteryhmien intressien ajamiseen kansallisessa taloudessa. Niin kotimaisen kuin kansainvälisen työnjaon ja talouden syrjäyttävät ja epätasa-arvoistavat rakenteet ja niiden seuraukset jäivät vähälle huomiolle. Vapaan sivistystyön historiassa ”vapautta” ja ”sivistystä” on haettu toistuvasti negatioiden – ei-valtiollinen, ei-tutkintotavoitteinen tai -virallinen, ei-ammattillinen – kautta, kun on oikeutettu instituutioiden ja toimijoiden asemia ja roolia yhteiskunnassa ja koulutusjärjestelmässä. Valitettavasti se on jättänyt marginaaliin vapaan sivistystyön erityisyyden historiallistavan ja itsekriittisen tarkastelun, joka mahdollistaisi perusteltujen ja itsetietoisten vaihtoehtojen rakentamisen – myös työn ja työelämän tulevaisuuteen – hallinnallis-poliittisten toimeksiantojen sijaan.

Sivistävää työtä ruohonjuuritasolla – esimerkkinä kansalaisjärjestön organisoima vapaaehtoistoiminta

On paradoksaalista, että kansanliikkeiden ja kansalaisjärjestöjen sivistystyön perinnön juhlimisesta huolimatta vapaan sivistystyön hallinnollis-poliittisissa määritelmässä opintokeskukset ovat syrjäyttäneet järjestöissä ja liikkeissä tehtävän sivistystyön (ks. Heikkinen 2019). Esityksessä tuomme keskusteluun aineistonäytteitä meneillään olevasta väitöskirjatutkimuksesta (Sipilä, tulossa), joka kohdistuu Suomen Punaisen Ristin ensiaputoiminnassa mukana oleviin aikuisiin vapaaehtoisiiin. Aineisto muodostuu vapaaehtoisten kirjoittamista kertomuksista sekä tutkijan vuoden mittaisen kenttätöyöskentelyjakson havainto- ja haastattelumateriaalista. Suomen Punainen Risti on yksi Opintokeskus Siviksen puoluepoliittisesti sitoutumattomista jäsenjärjestöistä. Opintokeskus tukee järjestökoulutusta tavoitteenaan aktiivisen kansalaistoiminnan edistäminen.

Aineistonäytteissä (ks. ao. sitaattiesimerkki) kansalaisjärjestön organisoimaa vapaaehtoistoimintaa tarkastellaan vapaana sivistystyönä ja yksilön tietoisena itsekasvatuksena:

Minua on aina kiinnostanut laaja-alainen osaaminen ja moneen eri Punaisen Ristin toimintamuotoon tutustuminen, koska siitä saa omaan toimintaan myös osaamis pohjaa. Toiminta oli aktiivista ja monipuolista niin nuorisotoiminnassa, ensiavussa kuin päihdepuolellakin. Kasvatin niin sanotusti vankkaa peruspohjaa järjestöstä. Olen saanut hirmuisen paljon omaan työhön ammattitaitoa sekä oppinut paljon yhdenvertaisuudesta. Punainen Risti järjestönä ja sen merkitys on kasvattanut koko ajan isompaa roolia omassa elämässäni. Punainen Risti on avannut monia ovia työelämään, tuonut sisältöä elämään sekä opettanut paljon. Olen saanut lukuisia hyviä kavereita sekä pitkiä hyviä ystävyys suhteita, joilla on ollut iso merkitys oman elämän taipaleella. Luottamustehtävistä ja järjestön kehittämistyöstä on myös ollut paljon hyötyä työelämässä ja muualla Punaisen Ristin ulkopuolella. (SPR:n vapaaehtoinen, 2014.)

Aineiston valossa vapaaehtoistoiminnan merkitys on alati muuttuva osallistujan elämänsä aikana. Vapaaehtoistoimintaan saatetaan hakeutua jo nuorena auttamishalusta, mutta toiminnan yksilölliset merkitykset monipuolistuvat aina ikävuosien ja kokemuksen karttuessa. Järjestön organisoima vapaaehtoistoiminta tuottaa hyvin yhteisöllisen vaikutelman, mutta osallistujille se merkitsee myös tavoitteellista itsekasvatusta, jota voidaan pitää omaan elämänsä kulkuaan kohdistuvana sivistystyönä. Vapaaehtoinen voi kokea hyvin tärkeäksi eräänlaisen vapaaehtoistyön ansioluettelon kartuttamisen ja oman vapaaehtoisprofiilinsa rakentamisen – se voi olla yksi tapa löytää merkitys omalle elämälle yhteisöllisen toiminnan puitteissa. Samalla aineisto heijastaa työelämän osaamisvaatimusten läsnäoloa myös vapaaehtoistoiminnan kentällä.

Punaisen Ristin ensiavun tarkastelu onkin erityisen kiinnostavaa sivistyksen, työn ja tulevaisuuden välisten suhteiden näkökulmasta. Ensiaputoiminnassa harjoittelee esimerkiksi hoitoalan henkilöstöä ylläpitääkseen työelämävalmiuksiaan ja ”kädentaitojaan”. Erilaisiin tapahtumiin organisoidut ensiapupäivystykset näyttävät tutkijalle hyvin ammatillisena toimintana, jota koulutetut vapaaehtoiset toteuttavat tiiviissä yhteistyössä ensihuoltojärjestelmän ja muiden viranomaistahojen kanssa. Julkisen palvelujärjestelmän ohentuessa sekä toimeentulomuotojen epätyypillisyydessä vapaaehtoistoiminnan merkitys tulee yhä monisyisemmäksi. Yhteiskunta voi jopa korvata aiemmin palkkatyönä toteutettuja palveluja vapaaehtoistyöllä; yksilölle siitä voi tulla palkkatyön vaihtoehto jossakin elämänsä vaiheessa.

Itsekasvatuksen käsitteen avulla järjestöjen vapaaehtoistoiminta on mahdollista kytkeä nykyistä vahvemmin keskusteluun sivistyksestä sekä osaksi vapaata sivistystyötä. Itsekasvatuksessa yksilön voidaan ajatella olevan itsensä kasvattaja ja kasvatettava samanaikaisesti. Vapaaehtoistoiminnassa itsekasvatuksen konteksti on kuitenkin aina yhteisöllinen. Vaikka järjestöjä tukevat opintokeskukset osaltaan rakentavat vapaaehtoistoiminnan kytköstä vapaan sivistystyön toimintakenttään, uhkaa järjestöllinen sivistystyö pudota vapaan sivistystyön muiden perinteisten toimintamuotojen joukosta hallinnollis-poliittisissa määritelmässä. Edellä kuvatun rinnalla aineistonäytteet viestivätkin siitä, että järjestöjen organisoima vapaaehtoistoiminta olisi perusteltua kytkeä nykyistä vahvemmin paitsi sivistyksestä ja työstä, myös sivistystyöstä ja sen tulevaisuudesta käytävään tutkimukseen ja keskusteluun.

Tutkimusyhteistyö kollektiivisena itsekasvatuksena ja sivistystyön planetaarinen tulevaisuus?

SVV-ohjelma kehittää vapaan sivistystyön tutkimusyhteistyötä, joka voi tarjota foorumin vapaan sivistystyön keskustelulle ja vaihtoehtojen työstämiselle. Se perustuu ajatuksiin eri toimintakenttiä yhteen tuovasta yhteistutkimuksesta (ks. Vähämäki 2010; Heikkinen ym. 2015) ja avoimesta tieteestä. Kaikille avoimella deliberatiivisella toiminnalla ja niihin perustuvien käytäntöjen levittämisellä on merkitystä myös demokratian sekä ihmiskeskeisyyden ylittävän oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon edistämiseksi. Niihin perustuva yhteiskunta sekä sivistystyö edellyttävät jatkuvaa kriittistä arviointia, josta koulutuspolitiikkakaan ei muodosta poikkeusta. Toimeksiantojen sijasta esimerkiksi SVV-ohjelman piirissä toteutettu opinnäyteyhteistyö ja opintokerhotoiminta tarjoavat vapaan sivistystyön toimijoille mahdollisuuden kehittää itsekriittistä reflektiota, joka vahvistaa niin koulutuksen ja tutkimuksen kuin vapaan sivistystyön vaikuttavuutta sivistyksen ja työn tulevaisuuteen. (ks. Heikkinen 2019; Heikkinen, Pätäri & Teräsahde 2015; Pätäri, Turunen & Sivenius 2015; Manninen, Teräsahde & Pätäri 2019.)

Kestävän sivistystyön ja sivistystyöntekijyyden näkökulmasta SVV-toimintamuodot pyrkivät rakentamaan tulevaisuutta Jürgen Habermasia mukaillen tarjoamalla kommunikatiivisen toiminnan tiloja vastavoimaksi hallinnallisen toiminnan kohteena olemiselle, siihen kiinnittyvälle teknis-strategiselle vuorovaikutukselle sekä elämämaailman kolonisaatiolle, jossa työ ja ammattilaisuus uhkaavat tyhjentyä moraaliskäytännöllisistä elementeistään. (ks. Habermas 1987; Pätäri, Turunen & Sivenius 2015; Lang, Leinikki & Majoinen 2019.) Sivistystyön tulevaisuuden suuntaamisessa on kuitenkin olennaista, että sivistystä – tai moraalialia – ja taloutta, itseis- ja välinearvoa tai hyötyä ja hyvää ei aseteta vastakkain. Ulostulo virittääkin vapaan sivistystyön aatteellis-ideologisesta historiasta käsin sellaista työhön ja ammattilaisuuteen perustuvaa koulutuspolitiikkaa ja sivistystyötä, jonka ytimestä löytyvä holistinen sivistyskäsitelmä purkaa dikotomisoivia asetelmia esimerkiksi humanistisen sivistyksen ja instrumentaaliseksi leimatun työelämän ja talouden hallinnan väliltä. (ks. Manninen ym. 2019; Heikkinen 2018 ja 2019.) Edellä osoitetulla tavalla esimerkiksi kansalais- ja ammattisivistykselliset pyrkimykset ovat yhdistyneet niin talonpoikaisen kuin työväen sivistysliikkeen historiassa monin tavoin. Nykyisten (valta)rakenteiden ja niihin liittyvien katkosten, kahtiajakojen ja jatkuvuuksien osoittaminen tekee mahdolliseksi niiden muuttumisen ja muuttamisen.

Tutkimusyhteistyöhön perustuvan vapaan sivistystyön yhteisen agendan löytämisen yhtenä ehtona voisi ja tulisi olla yhteinen ihmiskeskeisen sivistyksen ja sivistystyön itsekritiikki sekä Ihmiskeskeisen sivistys-ajattelun läpivalaisu (Heikkinen 2019; Pätäri, Heikkinen & Teräsahde 2016; Heikkinen ym. 2015). Antroposeeniksi ja kapitaloseeniksi kutsuttujen aikakausien imperatiivien hahmottaminen ”toivon symboleina” voisi alkaa dekonstruoimalla sivistyskäsitelmiä ihmisten maajärjestelmään integroitumisen ja ei-ihmisellisuuden konstituoinnin kannalta. Ihmistalous ja -työ on vain osa planetaarista taloutta ja työtä, jotka ovat kaiken ihmisellisen olemassaolon ja

elämisen ehto. Näin ollen työn ja talouden tulevaisuus ja ”ulkoiset vaatimukset” ovat perustavia myös vapaan sivistystyön identiteetille. Jason Mooren sanoin ”toivon perspektiivi” tarkoittaa työn asettamista (ihmisellisen ja ei-ihmisellisen) luonnon ajattelemisen keskiöön ja luonnon asettamista työn ajattelemisen keskiöön. Johtopäätös saattaisi olla, että perinteisistä sivistyskäsityksistä on niiden epäeettisyyden ja ihmisen elinehtojen takia luovuttava. Vai voisiko sivistyskäsitysten kritiikki pelastaa sivistyksen, jos siihen sisältyy laajennettu ymmärrys työn ja ammattien keskeisyydestä maanasujaisten yhdenvertaisemmalle olemassaololle? Ehkä vaihtoehtoa voisi kutsua ammattisivistykseksi, joka ihmisen osalta tarkoittaisi yksilöllisen ja kollektiivisen tietoisuuden, herkkyyden ja toimintakyvyn syvenemistä kunkin työn ja ammatin paikallisesta osuudesta maanasujaisten planetaariseen talouteen ja työhön. (Heikkinen 2018.)

Ihmiskeskeisen vapaan sivistystyön perinteen kriittinen tarkastelu sen ei-ihmisellisen ”vastapoolin” kautta voisi tuoda sivistyksen dialektisesti kumottuna osaksi ihmisellistä ja ei-ihmisellistä historiaa yhdistävää ajattelua. Olisivatko esimerkiksi Hegelin ja Snellmanin pohdinnat persoonallisista ja yli-yksilöllisistä perspektiiveistä laajennettavissa ei-ihmisellisen sisältävään maa-planeetan (maalliseen) asujaisuuteen? Voisiko sivistys tällöin tarkoittaa oman (ammattillisen) paikan ymmärtämistä aikakauden planetaarisessa luontotaloudessa, luontotyössä ja työnjaossa?

Lähteet

- Castrén, Z. 1924. Yliopisto ja vapaa kansansivistystyö. *Kansanvalistus ja kirjastolehti* no 5, 217–228.
- Habermas, J. 1987. *The Theory of Communicative Action. Lifeworld and system: A Critique of Functionalist Reason*. Cambridge: Polity Press.
- Heikkinen, A. 2019. Vapaan sivistystyön aatteet ja ideologiat. Teoksessa J. Pätäri, S. Teräsahde, A. Harju, J. Manninen & A. Heikkinen (toim.) *Vapaa sivistystyö eilen, tänään ja huomenna. Vapaan sivistystyön rooli, asema ja merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa ja koulutusjärjestelmässä*. Helsinki: VST & SVV. Saatavilla: <http://www.vapausjavastuu.fi/wp-content/uploads/2019/03/Vst-eilen-tanaan-huomenna-verkko.pdf>
- Heikkinen, A. 2018. Ammattisivistyksen lupaus antroposeenin/kapitaloseenin aikakaudella. Teoksessa J. Tähtinen, J. Hilpelä & R. Ikonen (toim.) *Sivistys ja kasvatus eilen ja tänään*. Helsinki: Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirja. *Koulu ja menneisyys*, 273–296.
- Heikkinen, A., Pätäri, J. & Teräsahde, S. 2015. Sivistys tutkimuksen ja käytännön missiona. Teoksessa J. Pätäri, A. Turunen & A. Sivenius (toim.) *Vapaa, vallaton ja vangittu sivistystyö. Sivistystyön Vapaus ja Vastuu -pamfletti*. Helsinki: VST & SVV. Saatavilla: http://www.vapausjavastuu.fi/wp-content/uploads/2014/05/SVV_pamfletti_Tulostettava.pdf.
- Kettunen, P. 2012. Kansallinen toimijuus suomalaisessa politiikassa. Teoksessa K. Paakkunainen (toim.) *Suomalaisen politiikan murroksia ja muutoksia*. Helsingin yliopisto: Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitos, 75–98.
- Kestilä-Kekkonen, E. & Korvela, P.-E. 2019. Demokratian kriisi – vai puolueiden? *Politiikasta*. Tutkimuksesta ajankohtaisesti ja ajattomasti. Saatavilla: <https://politiikasta.fi/demokratian-kriisi-vai-puolueiden/> (19.8.2019).
- Lang, T., Leinikki, S. & Majoinen, P. 2019. Henkilöstö ja johtaminen vapaassa sivistystyössä. Teoksessa J. Pätäri, S. Teräsahde, A. Harju, J. Manninen & A. Heikkinen (toim.) *Vapaa sivistystyö eilen, tänään ja*

huomenna. Vapaan sivistystyön rooli, asema ja merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa ja koulutusjärjestelmässä. Helsinki: VST & SVV. Saatavilla: <http://www.vapausjavastuu.fi/wp-content/uploads/2019/03/Vst-eilen-tanaan-huomenna-verkko.pdf>

Manninen, J., Teräsahde, S., Pätäri, J. 2019. Vapaan sivistystyön vaikuttavuus ja yhteiskunnallinen merkitys.

Teoksessa J. Pätäri, S. Teräsahde, A. Harju, J. Manninen & A. Heikkinen (toim.) Vapaa sivistystyö eilen, tänään ja huomenna. Vapaan sivistystyön rooli, asema ja merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa ja koulutusjärjestelmässä. Helsinki: VST & SVV. Saatavilla: <http://www.vapausjavastuu.fi/wp-content/uploads/2019/03/Vst-eilen-tanaan-huomenna-verkko.pdf>

OKM 2018. Jatkuvan oppimisen Suomi. Osaamisen tulevaisuuspaneelin kannanotto.

Oosi, O., Koramo, M., Korhonen, N., Järvelin, A.-M., Luukkonen, T., Tirronen, J. & Jauhola, L. 2019. A Study on Structures to Support Continuous Learning – International Benchmarking. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 18/2019.

OKM 2019. Jatkuvan oppimisen kehittäminen. Työryhmän väliraportti. OKM:n julkaisuja 2019: 19.

Pätäri, J. Heikkinen, A., Teräsahde, S. 2016. Nordic or planetary responsibility in Finnish popular adult education research? Teoksessa A. Harju & A. Heikkinen (toim.) Adult education and the planetary condition. Helsinki: VST, 178–193.

Pätäri, J., Turunen, A. & Sivenius, A. 2015. Tutkivat SVV-opintokerhot ja myönteisen kehityksen mahdollisuus – tule mukaan ja pysy tolkuissasi. Teoksessa J. Pätäri, A. Turunen & A. Sivenius (toim.) Vapaa, vallaton ja vangittu sivistystyö. Sivistystyön Vapaus ja Vastuu -pamfletti. Helsinki: VST & SVV. Saatavilla: http://www.vapausjavastuu.fi/wp-content/uploads/2014/05/SVV_pamfletti_Tulostettava.pdf.

Pätäri, J., Teräsahde, S., Harju, A., Manninen, J. & Heikkinen, J. (toim.) 2019. Vapaa sivistystyö eilen, tänään ja huomenna. Vapaan sivistystyön rooli, asema ja merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa ja koulutusjärjestelmässä. Helsinki: VST & SVV.

Sipilä, O. Tulossa. Vapaaehtoistyön kasvatukselliset merkitykset. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto.

Sitra 2019a. Kohti osaamisen aikaa. 30 yhteiskunnallisen toimijan yhteinen tahtotila elinikäisestä oppimisesta. Sitran selvityksiä 146. Helsinki: Sitra.

Sitra 2019b. Kohti elinikäistä oppimista. Yhteinen tahtotila, rahoituksen periaatteet ja muutosaasteet. Sitran selvityksiä 150. Helsinki: Sitra.

Tähtinen, J., Hilpelä, J. & Ikonen, R. 2018. Sivistyksen ja kasvatuksen tiet. Teoksessa J. Tähtinen, J. Hilpelä & R. Ikonen (toim.) Sivistys ja kasvatustiet eilen ja tänään. Koulu ja menneisyys. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian vuosikirja 56. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura.